

ПРОБЛЕМАТИКА ТА ПОЕТИКА РОМАНУ ДЖОЙС КЕРОЛ ОУТС "ВБИВЦІ" (1975)

Стаття присвячена дослідженню проблематики та поетики роману американської письменниці. Наголошується, що антропологічна проблематика, увага до внутрішньої трагедії особистості, до розгадування таємниці власного "я", до пошуків смислу буття та призначення людини у світі є провідною в творчості Дж.К. Оутс і характеризує її на всіх етапах розвитку.

У творчості сучасної американської письменниці Джойс Керол Оутс своєрідно відбилосся становлення світових культурних процесів і філософських пошуків другої половини ХХ століття та початку ХХІ століття. Специфіка творчого пошуку цієї письменниці полягає, на нашу думку, у своєрідності проблематики і створеної системи образів, використанні нових художніх засобів відображення дійсності поряд з традиційними.

Зміст прози Оутс щільно пов'язаний з актуальними процесами та проблемами навколишнього світу. Вивченню творчості Джойс Керол Оутс присвятили свої праці такі відомі критики та літературознавці, як У. Аллен, К. Бастіан, Е. Бендер, Г. Блум, Л. Вагнер, М. Грант, Д. Джермейн, Г. Джонсон, Ф. Каннінгем, А. Кейзін, Дж. Крейтон, Ф. Лерканже, Лі Мілаццо, Норман Торборг, В. Салліван, І. Шоултер та інші. В Україні, а також у країнах пострадянського простору, незважаючи на постійно зростаючий інтерес читачів до Джойс Керол Оутс, на жаль, доводиться констатувати недостатнє дослідження її творчості (розвідки Т. Денисової, Н. Висоцької, М. Анастасєва, Г. Анікіна, О. Зверєва, М. Кореневої, М. Мендельсона, О. Мулярчика, М. Нартисва, М. Пальцева).

Ми можемо стверджувати, що в російській та українській науковій думці не існує єдиного підходу до вивчення Дж. К. Оутс – цієї визначної постаті ХХ ст., тим більше, що залишається багато нерозкритих матеріалів і тем її доробку, адже не проводився аналіз багатьох романів раннього та сучасного періодів її творчості. Повний, всебічний аналіз художньої спадщини Дж. К. Оутс і досі відсутній. Ці фактори зумовлюють *актуальність нашого дослідження*. Вражаюча працелюбність авторки та різножанровість її творів певною мірою заважають цілісному, ґрунтовному осмисленню її доробку. Поза увагою критиків залишилась такі романи, як: "І, здригаючись, падаю...", "Шикарні люди", "Вбивці", "Син ранку", "Бельфлер", "Марія: життєпис", "Білявка". На нашу думку, ці романи є ключовими в розумінні проблематики та художньої специфіки прози Дж. К. Оутс. У кожному з них проявляються нові риси художнього таланту письменниці, кожен з них є певною віхою у появі нових способів відтворення нею дійсності, що має вплив на подальший розвиток її творчості.

Мета цієї наукової розвідки – дослідити проблематику та поетику роману Джойс Керол Оутс "Вбивці" (1975), визначити художні особливості твору романістки, виявити найважливіші риси індивідуальної художньої системи Оутс. Аналіз цього твору допоможе дослідити світ Джойс Керол Оутс як своєрідну художню реальність – по-своєму унікальну, багатогранну, самобутню.

Джойс Керол Оутс багато в чому наслідує традиції Ф. М. Достоєвського. Між романом Оутс "Вбивці" та романом Достоєвського "Брати Карамазови" можна провести певні паралелі з огляду на особливості висвітлення проблеми життя та смерті, зображення руйнування родини, осуд злочинності в суспільстві. В романі розповідається про долю кількох братів – синів мерзеної людини. Основна проблематика роману – руйнація, духовна і одночасно фізична загибель родини багатих американців.

Головні герої роману брати Петрі – Х'ю, Ендрю, Стівен – ненавидять один одного, ненавидять також і свого батька – головного суддю. Такий сімейний розпад зумовлений власницькими інтересами батька родини. В романі Оутс показано, що саме відбувається з типовою американською, поважною пуританською сім'єю в Америці 60–70-х років ХХ століття.

Про характер родини, до якої належать брати Петрі, багато говорять обставини народження Стівена наприкінці роману. Знищуючись над молодшим братом, Ендрю повідомляє йому, що поява на світ Стівена була "частиною політичної домовленості". Але батько й мати не любили не лише молодшого сина. Інші діти також не викликали у них добрих почуттів.

Оутс писала: "Структура коментує зміст" [1: 23]. Структурна аналогія з твором російського класика стала однією з форм вираження гуманістичного ідеалу в романі Оутс, яка засудила страхіття, що панує в споживацькому суспільстві. В книзі "На межі неможливого. Трагічні форми в літературі", в якій є розділ про творчість Ф. М. Достоєвського та його роман "Брати Карамазови", Оутс пише, що цей роман, на її думку, представляє "сам процес роботи творчої уяви... Але він має чіткий план, його ціле будується за принципом контрапункту. Ідея роману рухається до чіткої заяви: страждання перетворюються на радість" [1: 88]. "Особливо цінним у Достоєвського як письменника є, ймовірно, не тільки його розуміння людської природи чи розумна інтерпретація ідей, а радше його гнучка

демонстрація мистецтва романіста – чудове вміння створити неочікуване... та уява, настільки багата, що характери та ідеї розвиваються ніби за власною волею" [1: 113].

Художній світ роману "Брати Карамазови" став для Оутс своєрідним естетичним ідеалом, вона втілює його у власному романі. В зображенні родинних стосунків Оутс наближається до системи оцінок, пов'язаних з уявленнями Достоевського про сім'ю: ідеалом є "родина як практичне начало любові" [2: 249], а тому *руйнування*, за Достоевським, – це "розпуста відчуження" [2: 15]. Але якщо Достоевський вірить в те, що через страждання людина досягає морального відродження, то Оутс не погоджується з цією ідеєю: "Страждання не спонукає нас об'єднатися в людське братерство" [1: 156]. Атмосфері страждання, страху, смерті Оутс протиставляє ідеал вічного життя: "Життя не подолати. Не знищити... Життя продовжуватиметься" [3: 10]. Ця думка міститься в монолозі Х'ю Петрі, але вона, безумовно, належить самому авторові.

Ідеал Оутс відображається в її мрії про відповідальність людини перед іншими людьми, мрії про героїзм. Героїчний ідеал виражений в епізодичному, але дуже важливому в ідейному плані образі шахтаря Радека, батька героїні роману Івонн, та в образі чорношкірого юнака, котрий з'являється лише в одній сцені. Ці два образи в романі являють собою своєрідні "моменти відліку" в оцінці дійсності США, в характеристиці родини Петрі, що розпадається. Американська дійсність представлена в романі як загальна трагікомедія (мова йде про "безглузді театральні трюки суспільства, що вмирає" [3: 25]) або як загальна змова проти людськості, або як світ страху, або як жорстока мораль та реакційні ідеї.

Поряд з традицією Достоевського в романі Оутс можна вирізнити окремі відголоски творчих манер інших письменників. У стилістиці роману відчувається вплив Марселя Пруста, Генрі Джеймса, Вільяма Фолкнера.

У романі "Вбивці" Оутс відмовляється від розповіді від третьої особи, вона будується у формі монологів персонажів, які перебивають один одного. Роман складається з трьох частин, які називаються іменами головних героїв: I – "Х'ю"; II – "Івонн"; III – "Стівен". У центрі книги образ Ендрю Петрі, про якого ще на початку розповіді повідомляється, що його вбили невідомі злочинці. Але автор так і не дає можливості читачеві з впевненістю визначити винуватця вбивства Ендрю, а потім його вдови; про те, що вона стала жертвою вбивць, повідомляється в кінці другої частини.

Перша частина являє собою потік свідомості Х'ю Петрі, людини невірноваженої, з хворобливою психікою. В коротких, рублених, але при цьому емоційних фразах, які подаються від першої особи, висловлюються гострі та різкі думки та спостереження. Х'ю називає старі багаті американські родини, подібні до родини Петрі, представниками "суспільства, що вмирає".

У другій та третій частині роману "Вбивці" відчувається близькість до основних стилістичних прийомів Генрі Джеймса: відтворюється "точка зору" одного з персонажів, але розповідь ведеться від третьої особи. Принцип асоціативного зв'язку між епізодами та спогадами про минуле подібні до прози "потіку свідомості" Джеймса Джойса й Марселя Пруста. Але в цьому присутня свідомо стилізація. Письменниця намагалася показати хворобливу, розірвану, деградуєчу психіку своїх персонажів шляхом звернення до тих форм розповіді, які найкраще виражають потворну суть зображуваного. Підкреслено іронічне використання відомих стилістичних форм для передачі індивідуалістичної психології людини є способом оцінки дійсності з позицій гуманістичного ідеалу.

У романі відсутня хронологічно послідовна розповідь. Події, особи, діалоги, окремі деталі відтворюються за асоціацією у "внутрішніх" та "зовнішніх" монологах головних персонажів. До цих монологів долучаються голоси інших дійових осіб, серед них і голос Ендрю. Трое головних персонажів по-різному сприймають одних і тих самих людей, ті самі факти і події. І співвіднесеність трьох суб'єктивних сприймань одного й того самого дає можливість читачеві визначити, де істина. Цей прийом перегукується з відомим композиційним прийомом у романах В. Фолкнера.

Характер Х'ю Петрі в загальному не відповідає якомусь певному герою Ф. Достоевського, але в романі "Вбивці" він є частиною "структури", яка навмисне орієнтована письменницею на роман "Брати Карамазови"; відповідно образ Х'ю мимоволі асоціюється з образом Дмитра Карамазова, хоча як людські індивідуальності вони не співставні. Можна лише зазначити, що Х'ю, як і Дмитро Карамазов, живе емоціями, але в темпераменті Х'ю не видно тієї сили пристрастей, яка властива герою Достоевського. Близькість до характерів Ф. Достоевського відчувається лише в тому, що Х'ю також живе в постійному сум'ятті та нервовій напрузі і, подібно до окремих блазнів з творів Достоевського, дозволяє собі дивні вибрики щодо своїх знайомих, відверто намагаючись викликати скандал та незадоволення.

Х'ю Петрі відходить від родини, пориває з заповідями роду, відомого в Америці з XVII століття, і стає художником-карикатуристом. Йому подобаються розмови про його незалежність, але його свобода примарна, тому що він продовжує жити на гроші, які належать родині. Найкращі малюнки Х'ю були його "тріумфом, його перемогою над злом, над цілковитою безглуздою бездушністю" [3: 97]. Він створив цикл карикатур, у яких викривав політичний фанатизм, але він це зробив з позиції аполітизму, потішаючись "епоху знищення та гниття" [3: 98].

Про Ендрю Петрі розповідається лише у зв'язку з потоком думок трьох персонажів – Х'ю, Івонн і Стівена. Найчастіше їхні думки зосереджені саме навколо діяльності Ендрю Петрі як "ідеолога" та його насильницької смерті. У характері Ендрю ніби поєднуються окремі риси персонажів Достоевського: "гріх інтелектуальної гордині" [1: 97] Івана Карамазова зі "злочинністю розумного лакея" [1: 97] Смердякова. Ендрю теоретизує, поринає у софістичні роздуми, але його ідеї – профашистські. Він намагався бути безжалісним та нещадним у житті. Воював у Кореї, був нагороджений американським орденом, потім став сенатором, згодом видавав журнал, у якому вів пропаганду ультраправих ідей. Х'ю називає Ендрю "фашистом ввічливого зразка, типово американським фашистом" [3: 4]. На його думку, для Ендрю "прийшов час вбивати та бути вбитим" [3: 16]. За іронічними словами того ж Х'ю, його "видатний брат був втіленням останньої надії дегенеративної гілки нашої родини" [3: 59].

Про духовне та фізичне руйнування особистості розповідається у другій частині роману "Вбивці". Оутс створює складний образ другої дружини Ендрю Петрі. Івонн – молода, дуже приваблива жінка з гострим розумом. Але її життя складається нелегко. Почуття самотності гнітить Івонн. І коли вона зустрічає Ендрю, їй здається, що її таємна мрія про друга, про "брата" нарешті здійснилася. Івонн присвячена центральна та найбільша частина роману. Роль цього образу багатозначна. Тільки Івонн певною мірою могла ще бути поєднуючим началом між членами родини, що розпалася. Її ставлення до братів важливе для розуміння їхніх характерів. Але образ виконує також інші функції. У ньому типізована доля, здавалося б, спочатку непоганої людини, яка непомітно для самої себе втягується в страшну рутину, в незвичні нелюдські стосунки, в коло ідей, антигуманний характер яких не усвідомлюється нею до кінця. З часом вона стає жертвою злобливої моралі, пауверських ідей і жорстоких терористичних дій, притаманних сучасному суспільству. Оутс зображає Івонн двоїсто: читач не може не відчутти холоду автора, коли відтворюються успадковані вдовою погляди чоловіка, але одночасно неодноразово звучить мотив співчуття цій жінці.

Досить виразно розкривається образ Івонн у фіналі роману. Героїню запрошують взяти участь у дискусії, яку проводить організація під назвою "Інститут імені Брейлі Т. Єгера, присвячений аналізу гуманістичних цінностей у сучасному світі". У назві "інституту" міститься глузування. Адже він був заснований багатим фабрикантом, який продавав продуктів з метою увічнити своє ім'я. Ще більше відчувається глузування в описі власне "інституту". Стіни "інституту" прикрашені портретами десятків відомих американців і європейців. Їх перелік займає в романі кілька сторінок. Івонн терпляче вислуховує виступи "професорів" на різноманітні теми. Вона "втомилася – безмежно втомилася, і бажає лише одного: щоб семінар закінчився" [3: 402]. У свідомості Івонн виринають сповнені відчаю думки: "Я шукала друга. Тільки друга... кого-небудь, з ким я могла б поговорити, кого-небудь, з ким я могла б бути близькою, кого-небудь, кому я могла б довіряти... Але зараз мені байдуже... Мені усе байдуже" [3: 412]. Івонн відчуває, що їй байдуже навіть те, "чи жив її чоловік на світі чи помер... їй вже все байдуже, хто були вбивці" [3: 414]. Івонн повертається додому, а потім без видимої причин їде до порожнього будинку за містом, який належав її покійному чоловікові. По суті ця жінка вже мертва душею. А потім біля будинку Петрі її покликали незнайомі люди, і один з них вистрілив прямо в неї. Хтось промовляє: "Справу зроблено".

Загибель Івонн стає ще одним підтвердженням тих слів, які висловив у романі Джозеф Рашке: "Дивна, насильницька, випадкова смерть – типове американське явище" [3: 560]. Загинули Ендрю та Івонн. Але доля інших двох братів виявилась не менш гіркою.

Стівен, молодший брат, являє собою інший бік творчої особистості, і, на нашу думку, є прообразом іншого персонажа – Натана Вікері з наступного роману Оутс "Син ранку" (1978). Ще у віці дванадцяти років Стівен відчув, що на нього нашло Боже благословення. Він мав змогу залишити своє тіло, але навіть коли він "...перебував у власному тілі, він відчував, що існує в середині свого "господаря", Стівена Петрі" [3: 511]. Усвідомлення того, що він – частина Бога в людській формі, стає духовною гординою, яку необхідно приборкувати.

Це новий тип персонажу для Оутс: пророк, який відчуває, що Бог залишив його, натомість в душі утворюється цілковитий духовний вакуум. Стівен Петрі розірвав стосунки з родиною, з братами. Подібно до Х'ю, він сприймає своїх родичів з ледь прихованою ненавистю. Відчуження від близьких спричинило його навернення до католицизму. Для протестантів Петрі це стало викликом. Він навіть збирався стати священником, але не здійснив свого наміру. Стівен Петрі, подібно до Альоші Карамазова, намагається "замолити гріхи" своїх близьких; певний час він навчався в єзуїтській семінарії. Але його "милосердний бог" неспроможний зупинити зростання терору. Стівен "відчуває" близькість "бога" і водночас бачить, що його "бог" дозволяє вбивства. Стівен думає про те, що "бог прийняв тактику диявола. Бог, єдиний у своїй сутності, з'являвся в багатьох непримиренних особах" [3: 521]. "Чим менш ви людяні, тяжіючи до бога чи втікаючи від нього, тим більшою небезпекою для людей ви стаєте" [3: 484]. Ставлення Стівена до релігії та зневіри, до бога, до диявола письменниця трактує в тому ж дусі, у якому вона тлумачить тему релігії в романі Достоевського "Брати Карамазови". У книзі "На межі неможливого..." Оутс звертає увагу на слова Великого інквізитора,

який звинувачував Христа в тому, що той сам не любить людину і не розуміє її, і далі письменниця робить такі висновки: "Тяжким ударом по ідеалістичних віруваннях старця Зосіми є судження про совість, висловлені чортом. Те, що Достоевський тут говорить, повністю суперечить тому, що він говорив раніше" [1: 110]. "Трагічне бачення життя, безумовно, протистоїть християнському баченню" [1: 107].

Читач не може не ставити запитання: хто зрештою є винуватцем у смерті Ендрю, а потім – Івонн? У кого на руках їхня кров? Про яких вбивць говорить вже сама назва роману Оутс? Романістка не дає чіткої відповіді на ці запитання. Вона лише дає підказки, позначає основні напрямки пошуків.

У другій частині твору згадується про те, що відразу після вбивства Ендрю якісь люди вирішили звинуватити в усьому "комі", тобто комуністів. Потім поліція вирішила покласти відповідальність за смерть Ендрю Петрі на якогось напівбожевільного сина фермера. Кілька разів невідомі люди робили відкриті заяви про власну причетність і причетність створених ними міфічних організацій до вбивства Ендрю. Висловлюється припущення, що Ендрю Петрі загинув від руки "його однодумців ... певної таємної групи людей, які притримуються надзвичайно правих поглядів ... вони мають багато грошей, зв'язків у верхах і силу" [3: 312].

Далі Оутс не розвиває цю ідею. Але така думка глибоко проникає в душу уважного читача. Хоча в образах Ендрю та його вдови не має нічого, що дозволило б провести прямі аналогії між ними, з одного боку, та Джоном (а також Робертом) Кеннеді або з Мартіном Лютером Кінгом, з іншого, ми вважаємо, що тема роману певною мірою була підказана Оутс цими політичними вбивствами. Справжніх вбивців цих визначних політичних діячів США або людей, які мали можливість замовити вбивство, не знайдено до сьогодні. Отже, Оутс вважає, що має право не відповідати у романі "Вбивці" в прямій формі на запитання: хто все-таки застрелив Ендрю і його вдову.

На нашу думку, кожен з Петрі має власного вбивцю, але помер лише Ендрю. Кожен з персонажів переживає своєрідну духовну смерть.

Отже, на основі дослідження проблематики та поетики роману "Вбивці" ми дійшли до таких висновків: антропологічна проблематика, увага до внутрішньої трагедії особистості, до розгадування таємниці власного "я", до пошуків смислу буття та призначення людини у світі є провідною у творчості Дж. К. Оутс і характеризує її на всіх етапах розвитку. Це пояснює використання романісткою ідей психоаналізу. Її творчості властива яскрава самобутність, поєднання різних літературних і філософських традицій, у взаємодії яких викристалізовується особливий художній світ. Ця цілісність зумовлена морально-етичною позицією письменниці, яка виявляється в гуманістичному намаганні засудити зло та звеличити добро в людині, її прагненням до зображення правди людського існування та розкриття глибин духовних конфліктів особистості.

Романна творчість Джойс Керол Оутс, зокрема проблематика та поетика її творів, *потребують подальшого дослідження* та уваги літературознавців, адже у творах Дж. К. Оутс постали художні тенденції, що характеризують процес розвитку літератури США зокрема та світової літератури в цілому. Твори письменниці сприяють кращому розумінню сучасної дійсності, збагаченню нашого сприйняття людини, яку роздирають протиріччя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Oates J. C. The Edge of Impossibility: Tragic Forms in Literature. – N.Y.: Vanguard, 1972. – 259 p.
2. Достоевский Ф. М. Полное собрание сочинений: В 30 т. – Л., 1976. – Т. 15. – 432 с.
3. Oates J. C. The Assassins: A Book of Hours. – New York: Vanguard, 1975. – 568 p.

Матеріал надійшов до редакції 04.05. 2009 р.

Нагачевская Е. А. Проблематика и поэтика романа Джойс Керол Оутс "Убийцы" (1975).

Стаття посвящена дослідженню проблематики і поетики роману американської письменниці Джойс Керол Оутс "Убийцы" (1975). Підкреслюється, що антропологічна проблематика, пристальне уваження до внутрішньої трагедії особистості, до розкриття таємниці власного "я", до пошуку смислу буття і призначення людини у світі є провідною у творчості Дж. К. Оутс і характеризує її на всіх етапах розвитку.

Nagachevska O. O. Problems of J. C. Oate's Novel "The Assassins" (1975).

The author of the article investigates the ideological and artistic peculiarities of the novel "Assassins" (1975) written by contemporary American writer Joyce Carol Oates. The author of the article enlarges upon Oates engagement with the spiritual, sexual, and intellectual decline of modern American society. It is stated that employing a dense, elliptical prose style, Oates depicts such cruel and macabre actions as rape, incest, murder, mutilation, child abuse, and suicide to delineate the forces of evil with which individuals must contend.